

VAHID FAZLOVIĆ

Izučavanje akaida u Bosni i Hercegovini na najvišim obrazovnim ustanovama (Šerijatska sudačka škola/Viša islamska šerijatsko-teološka škola)

Vahid Fazlović

*muftija tuzlanski
fazlovic.ii@hotmail.com*

Stručni članak

Primljeno: 30. 9. 2024.
Prihvaćeno: 4. 12. 2024.

Ključne riječi

Šerijatska sudačka škola, Viša islamska šerijatsko-teološka škola, izučavanje nauke akaida, nastavni planovi, programi i predavači islamske dogmatike

Sažetak

Šerijatska sudačka škola i Viša islamska šerijatsko-teološka škola u Sarajevu su duže od pola stoljeća ispunjavale važnu zadaću obrazovanja stručnog kadra za potrebe Islamske zajednice, ali i za širu misiju obavljanja mnogih poslova u tadašnjoj državnjoj i društvenoj zajednici. Njihova uloga je također iznimno mnogo značila na planu duhovnog i kulturnog samorazumijevanja i modernog razvijanja i ukorjenjivanja islamske misli kod bosanskih muslimana. Među izučavanim teološkim disciplinama, predmet pod nazivom Dogmatika (akaidi islamije) bio je kontinuirano zastupljen u nastavnom planu ovih ustanova, a više puta je tokom njihovog rada podlijegao manjim ili većim promjenama. Najprije ćemo se kratko osvrnuti na povijesne i društvene okolnosti koje su dovele do nastanka naših prvih islamskih fakulteta, a potom ćemo predstaviti programe i akaidiska djela koja su na njima izučavana, kao i najpoznatije predavače ove nauke.

**The Study of Aqeedah in
Bosnia and Herzegovina at
the Highest Educational
Institutions
(Shari'a Judicial School/
Higher Islamic
Shari'a-Theological School)**

دراسة العقيدة في المؤسسات التعليمية
العليا بالبوستة والهرسك
(مدرسة القضاء الشرعي / المدرسة
الشرعية اللاهوتية الإسلامية العليا)

Keywords:

Shari'a Judicial School, Higher Islamic Shari'a-Theological School, study of Aqeedah, curricula, programs, and lecturers in Islamic dogmatics

الكلمات المفتاحية:

مدرسة القضاء الشرعي، المدرسة الشرعية اللاهوتية الإسلامية العليا، دراسة علم العقيدة، البرامج التعليمية، مدرّسو العقائد الإسلامية

Abstract:

The Shari'a Judicial School and the Higher Islamic Shari'a-Theological School in Sarajevo played a crucial role for over half a century in educating specialized personnel for the needs of the Islamic Community, as well as for a broader mission of fulfilling various functions within the state and social framework of the time. Their role was also of significant importance in terms of spiritual and cultural self-understanding, and the modern development and rooting of Islamic thought among Bosnian Muslims. Among the theological disciplines studied, the subject known as Dogmatics (Aqidah) was consistently included in the curricula of these institutions and underwent several modifications over the course of time. First, we will briefly examine the historical and social circumstances that led to the establishment of the first Islamic faculties in Bosnia and Herzegovina, and then we will present the programs and works on Aqeedah that were studied there, as well as the most prominent lecturers in this field.

الملخص:

كانت مدرسة القضاء الشرعي والمدرسة الشرعية اللاهوتية الإسلامية العليا في سراييفو تقوم لمدة أكثر من نصف قرن بالعمل المهمّ هو تعليم الكوادر والموظّفين لحاجات المشيخة الإسلامية وللقيام بأعمال عديدة في الحكومة والمجتمع. وكذلك كان دورهما مهمّاً جداً في مجال فهم الذات الفكري والثقافي والتطوير الحديث وتأسيس الفكر الإسلامي عند المسلمين بالبوستة والهرسك. ومن بين العلوم اللاهوتية التي تمّت دراستها كانت المادّة باسم العقائد الإسلامية متواجدة باستمرار في البرامج التعليمية لهذه المؤسسات، وأكثر من مرّة كانت خلال عمل تلك المؤسسات موضع تغييرات صغيرة أو كبيرة. نعرض أولاً بإيجاز الظروف التاريخية والاجتماعية التي أدت إلى ظهور كليتنا الإسلامية الأولى ونقدّم فيما بعد البرامج وكتب العقيدة التي كانت تُدرس فيها وكذلك أشهر المدرّسين لهذا العلم.

Uvod

Teško je iz sadašnje vremenske perspektive u potpunosti sagledati šta je za naše obrazovanje prije više od jednog stoljeća značilo osnivanje visokoškolskih islamskih institucija.

Iako su Šerijatska sudačka škola i Viša islamska šerijatsko-teološka škola djelovale u teškim povijesno-društvenim okolnostima, veoma brzo su stekle ugled i kod nas i u islamskom svijetu. O njihovom povijesnom značaju najbolje svjedoče pojedinačni doprinosi njihovih diplomanata vjersko-kulturnoj i naučnoj afirmaciji Bošnjaka. Na mnoge od njih se i danas gleda kao na značajna imena naše duhovno-kulturne i nacionalne povijesti.

Među izučavanim teološkim disciplinama, islamska dogmatika (akaid) u ovim ustanovama je sve vrijeme nalazila svoje istaknuto mjesto. Najprije ćemo se kratko osvrnuti na povijesne i društvene okolnosti koje su dovele do nastanka prvih islamskih fakulteta u Bosni i Hercegovini, a potom ćemo predstaviti planove, programe i pojedina akaidiska djela, kao i poznatije profesore koji su na ovim ustanovama bili angažirani u izučavanju nauke akaida.

Iako je više bosanskohercegovačkih autora pisalo o Šerijatskoj sudačkoj školi i Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi (Hazim Muftić, Fehim Spaho, Kasim Hadžić, Jusuf Mulić, Omer Nakičević, Dževad Hodžić...), ovim radom ćemo prvi put sistematičnije predstaviti izučavanje akaida na ovim ustanovama.

Ovim našim istraživanjem prije svega kanimo da sagledamo i ocijenimo koliko je izučavanje akaida na visokoškolskim islamskim institucijama utjecalo na razvoj i oblikovanje akaidskog učenja u prvoj polovini dvadesetog stoljeća, a time i ukupne islamsko-teološke misli koja se do danas razvijala u Bosni i Hercegovini.

Okolnosti koje su dovele do osnivanja Šerijatske sudačke škole u Sarajevu

Neposredno nakon Austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine, među Bošnjacima se pojavio osjećaj duboke duhovne i kulturno-obrazovne nesigurnosti. Iako su se Bošnjaci u velikom broju, pored maternjeg, u govoru i pisanju služili orijentalnim jezicima (arapski, turski i perzijski), uvođenje latiničkog pisma u službenu upotrebu doslovno je najbrojnije bosansko-hercegovačko stanovništvo učinilo nepismenim. I mnogi drugi objektivni, ali i subjektivni, faktori su u promijenjenim obrazovno-kulturnim i političkim okolnostima onemogućavali bosanskim muslimanima da se na odgovarajući način uključe u nove društvene tokove.

Bošnjaci su s nepovjerenjem gledali na obrazovne planove i institucije koje je Austro-Ugarska uspostavljala u Bosni i Hercegovini. Nove državne škole pohađao je neznatan procent muslimanske djece. S obzirom na to da je Monarhija muslimanima omogućila vjersko-prosvjetnu autonomiju, oni su svoju djecu slali u mektebe, ruždije i medrese. Zbog zadržanih snažnih duhovnih veza s Osmanskom imperijom, svršenicima naših medresa su nastavljali školovanje u obrazovnim centrima islamskog svijeta, najčešće u Istanbulu.

Na ovakve tendencije u obrazovanju bošnjačke djece, austrougarske vlasti nisu sasvim blagonaklono gledale. Nova vladajuća politika je imala težnju da modernizira vjersko i opće obrazovanje, te da smanji utjecaj Turske na muslimane u Bosni i Hercegovini. Ovo je jedan od dva važnija razloga koji su doveli do osnivanja Šerijatske sudačke škole u Sarajevu. S druge strane, smjena osmanske i austrougarske uprave u Bosni nepovoljno se odrazila na kadrovsku strukturu u vjerskim ustanovama, a na početku se to naročito osjetilo u otežanom funkcioniranju šerijatskih sudova zbog nedostatka velikog broja kadija. Mnogi od njih su poticali iz različitih dijelova Osmanske imperije te su

s povlačenjem osmanske administracije iz Bosne i Hercegovine i oni napustili svoje dotadašnje dužnosti šerijatskih sudija.¹

Suočene s pomenutim i drugim izazovima, austrougarske vlasti su pristupile pripremama za otvaranje Šerijatske sudačke škole (Mektebi-nuvvaba). Naredbom Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 14. maja 1887. godine osniva se ova obrazovna ustanova s kojom započinje tradicija visokog islamskog obrazovanja Bošnjaka u njihovoj novijoj povijesti.² Tokom pedeset godina rada i djelovanja, Šerijatska sudačka škola je mnogo značila na planu “duhovno-povijesnog samorazumijevanja” i “moder-nog ukorjenjivanja islamske misli” kod bosanskih muslimana.

Ova obrazovna ustanova je veoma brzo stekla ugled i kod nas i u islamskom svijetu. Kada je egipatski muftija Muham-med Abduhu (u. 1905. g.) predložio vladi svoje zemlje otvara-nje nove škole za šerijatske sudije u Kairu, na Mekteb-i nuvvab u Sarajevu ukazao je kao na uzornu obrazovnu instituciju. A drugi egipatski učenjak Muhammed ibn ‘Arnus (u. 1955. g.) u svojoj knjizi o historiji pravosuđa u islamu spominje ovu sara-jevsku školu kao jednu od najboljih za šerijatsko obrazovanje u to vrijeme.³

Pored Šerijatske sudačke škole (Mektebi-nuvvaba), za uku-pni razvoj visokog islamskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini,

- 1 Austro-Ugarska je nakon Aneksije Bosne i Hercegovine, s nešto reduciranim nadležno-stima, zadržala šerijatske sudove na svim nivoima: kotarske (sreske), okružne i Vrhovni šerijatski sud. U njihovoj nadležnosti su bila područja bračnog, porodičnog i nasljed-nog prava muslimana, kao i predmeti koji se odnose na prijenos nekretnina. Šerijatski sudovi su, između ostalog, rješavali i ona pitanja koja u redovnim sudovima još uvijek nisu bila rješavana.
- 2 Na osnovu drugog carskog Rješenja odobren je “Štatut o ustrojstvu škole za šerijatske suce u Sarajevu”. Nadzor i kontrolu nad radom Škole vršila je Zemaljska vlada, a nadgle-danje njezinog općeg djelovanja i upravljanje nastavom u dogmatičkim strukturama pripalo je reisu-l-ulemi. Pristup Šerijatskoj sudačkoj školi imali su kandidati koji su završili četiri razreda ruždije, ili niže gimnazije, te najmanje dvogodišnji tečaj medrese. Uz to je trebalo uspješno položiti prijemni ispit. Školovanje je trajalo pet godina. Za prvog upravitelja škole imenovan je dotadašnji muftija tuzlanski hafiz Teufik-ef. Azabagić. Za nastavnike Šerijatske sudačke škole postavljeni su istaknuti poznavaoi šerijatskog prava, teologije, orijentalnih jezika i drugih disciplina koje su na njoj izučavane. (Vi-djeti više u: Fehim Spaho, “Šerijatska sudačka škola”, *Narodna uzdanica*, Kalendar za 1934. godinu, 2, Sarajevo, 1933, str. 55–65; Omer Nakičević, *Historijski razvoj Fakulteta islamskih nauka (1887-1998)*, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, Sarajevo, 1998, str. 3–116).
- 3 Fikret Karčić, *Bošnjaci i izazovi modernosti (kasni osmanski i habsburški period)*, El-Ka-lem, Sarajevo, 2004, str. 92.

sve do sadašnjeg Fakulteta islamskih nauka, prvorazrednu ulogu imaju Daru-l-muallimin, Alijja (Viša Gazi Husrev-begova medresa), a naročito Viša islamska šerijatsko-teološka škola (VIŠT).⁴

Nastavni planovi, programi i predavači islamske dogmatike (akaid)

Iako je obrazovanje kadra za službu šerijatskih sudija bio glavni motiv za osnivanje Šerijatske sudačke škole, prvim paragrafom *Štatuta*, svrha ustrojstva ovog obrazovnog zavoda širi se i na “unapređenje nauke u znanostima islama”.⁵

Pošto je ključna zadaća Škole bila osposobljavanje kandidata za službu kadija, prema njezinom nastavnom planu i programu najveća pažnja poklonjena je izučavanju pravnih disciplina. Treba napomenuti da su sličan nastavni plan već imale kadijske škole u Istanbulu. Pored predmeta koji su obuhvatali šerijatsko-pravne discipline, značajno mjesto u konceptu obrazovanja u Šerijatskoj sudačkoj školi pripalo je svjetovnim naukama i orijentalnim jezicima. Od samog početka, na ovoj ustanovi je izučavana islamska dogmatika što se izravno može dovesti u vezu s iskazanom potrebom da se u njezinom budućem radu “unapređuju nauke u znanostima islama”, a što je bilo sadržano u pomenutom osnivačkom dokumentu (*Štatut*).

Predmet pod nazivom Dogmatika (akaidi islamije) bio je kontinuirano zastupljen u nastavnom planu Šerijatske sudačke škole, a više puta je tokom njezinog rada podlijegao manjim ili većim promjenama. U dva privremena nastavna plana i programa Šerijatske sudačke škole koji su primjenjivani u periodu od 1887. do 1907. godine, akaid je izučavan na drugoj i trećoj godini po tri časa sedmično.⁶

4 Više vidjeti u: Dževad Hodžić, “Od Mektebi-nuvvaba do Fakulteta islamskih nauka”, *Zbornik radova – islamska tradicija Bošnjaka: izvori, razvoj i institucije, perspektive*, Rijaset Islamske zajednice, Sarajevo, 2008, str. 286–300.

5 Omer Nakičević, *navedeno djelo*, str. 35.

6 Pravne nauke su se izučavale u procentu od 48,4%, svjetovni predmeti u procentu 31,3%, orijentalni jezici u procentu 15,2%, dok je islamska dogmatika obuhvatala

U nastavnom planu Mektebi-nuvvaba primjenjivanom od 1919. do 1930. godine, nastava iz islamske dogmatike je izvođena u prva tri razreda s ukupno osam časova sedmično.⁷ U posljednjoj etapi rada Šerijatske sudačke škole, od 1930. do 1937. godine, Dogmatika je predavana u prva tri razreda po dva časa sedmično.⁸

Među predavačima islamske dogmatike posebno se istakao Nedžib-ef. Smailbegović (u. 1915. g.), koji je na Šerijatskoj sudačkoj školi predavao od 1890. do 1915. godine. Obrazovanje je sticao u Istanbulu i dobro je poznavo arapski i turski jezik. Pored islamske dogmatike, predavao je i filozofiju prava.⁹ Poslije prof. Smailbegovića, dogmatiku na ovoj ustanovi predaje Ibrahim-ef. Zafranija (u. 1934. g.). Nakon završene ruždije, medrese i Daru-l-muallimina, pohađa dvogodišnji studij na Azharu. Kraće vrijeme, od 1927. do 1929. godine, obavlja dužnost v.d. direktora Šerijatske sudačke škole.¹⁰

Prema navodima Hazima-ef. Muftića, akaid je na ovoj ustanovi izučavan i na osnovu djela *Bed'u-l-emali* i *Kaside-i nunija*.¹¹ Pošto su pomenute kaside *Emalija* i *Nunija* služile kao osnovni udžbenici za izučavanje akaida u medresama, može se pretpostaviti da su i neka druga akaidiska djela istovremeno predavana i u medresama i u Šerijatskoj sudačkoj školi.

5,1% nastavnog plana i programa Šerijatske sudačke škole. (Jusuf Mulić, *Državne šerijatske škole u Sarajevu 1887-1945*, Sarajevo, 2013, str. 38).

7 Jusuf Mulić, *navedeno djelo*, str. 45.

8 Kasim Hadžić, "Šerijatska sudačka škola (Mektebi-nuvvab) u Sarajevu", Sarajevo, *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva Islamske zajednice u SFRJ*, XXXIX/1976, br. 4, str. 613–614.

9 Ahmed Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, Sarajevo, 2018, str. 468. (Više vidjeti u: M. E. D., "Nedžib-ef. Smailbegović", *Narodna uzdanica*, kalendar za 1940, str. 242–243).

10 Jusuf Mulić, *navedeno djelo*, str. 49. (Više vidjeti u: *Novi behar*, VIII/1934, br. 5–7, str. 115–116).

11 Hazim Muftić, "Šerijatska sudačka škola", *Narodna uzdanica*, Sarajevo, XIII/1945, str. 73.

Osnivanje i zadaća Više islamske šerijatsko-teološke škole u Sarajevu

Vrhovno starješinstvo Islamske vjerske zajednice se više puta obraćalo Ministarstvu prosvjete Kraljevine Jugoslavije sa zahtjevom da se u Sarajevu otvori visoka islamska škola. Iako su nuđena različita viđenja o plansko-programskom konceptu i imenu buduće islamske visokoškolske institucije, zahtjevi upućeni nadležnim vlastima u osnovi su bili na tragu preobrazbe Šerijatske sudačke škole u visoku obrazovnu ustanovu savremenijeg organizacijskog ustrojstva i nastavno-naučnog koncepta. Nakon dužeg odlaganja s donošenjem odluke, prosvjetne vlasti su omogućile da u jesen 1935. godine s radom započne Viša islamska šerijatsko-teološka škola u Sarajevu. Tada prvu generaciju nove visoko-obrazovne ustanove upisuje Šerijatska sudačka škola čime praktično započinje njezina transformacija u Višu islamsku šerijatsko-teološku školu.¹²

Prema Uredbi o Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi u Sarajevu (VIŠT), koju je u proljeće 1937. godine donijelo Ministarstvo prosvjete Kraljevine Jugoslavije, ova obrazovna ustanova ima zadaću da se bavi islamskom šerijatsko-teološkom naukom i da sprema kandidate za državne, samoupravne i vjerske službe za koje se traži viša islamska šerijatsko-teološka sprema.¹³

Za nepunih deset godina, koliko je u tako teškom vremenu djelovala Viša islamska šerijatsko-teološka škola u Sarajevu, na njoj je diplomiralo svega trideset i osam studenata. Ovaj broj diplomanata ni izbliza ne kazuje o povijesnom značaju Više islamske šerijatsko-teološke škole, koliko o tome svjedoče njihovi pojedinačni doprinosi vjerskoj, naučnoj, kulturnoj i političkoj

12 O okolnostima koje su dovele do početka rada Više islamske šerijatsko-teološke škole u Sarajevu vidjeti više u: Jusuf Mulić, *navedeno djelo*, str. 135–143.

13 *Isto*, str. 144–145.

afirmaciji Bošnjaka. Na mnoge od njih se i danas gleda kao na značajna imena naše duhovno-kulturne i nacionalne povijesti.¹⁴

Islamska dogmatika i druge naučne discipline na ovoj ustanovi

Na listi nastavno-naučnog kadra Više islamske šerijatsko-teološke škole nalaze se respektabilna imena.¹⁵ Tokom skoro desetogodišnjeg djelovanja, ova ustanova je svoj rad temeljila na dva nastavna plana i programa: prvom, od 1935/36. do 1939/40. školske godine i drugom od 1940/41. do 1943/44. školske godine. Prema ranijem planu, predmet Dogmatika bio je zastupljen na prvoj godini dva časa sedmično, dok je u kasnijem periodu ova nauka izučavana na trećem i četvrtom semestru po dva, odnosno jedan čas.¹⁶ Pored Dogmatike (Akaid, Ilmi kelam), vjeronaučno područje je obuhvatalo sljedeće predmete: Tumačenje Kur'ana (Tefsir), Tradiciju (Hadis), Islamsku moralku (Ahlak), Islamsku filozofiju, Obredoslovlje (Ibadat), Propovjedništvo (Vaz i Tedris), te Istoriju islama sa istorijom religija i sociologijom islamskih naroda.

U skoro cijelom periodu rada Više islamske šerijatsko-teološke škole, akaid (islamsku dogmatiku) predavao je ugledni alim i pedagog Ahmed-ef. Burek (u. 1948. g.)¹⁷ Svoje veoma bogato pedagoško iskustvo sticao je decenijama obavljajući dužnost profesora većeg broja islamskih disciplina na Merhemića i Atmejdanskoj medresi, Daru-l-mualliminu, Velikoj gimnaziji

14 Ovdje ćemo istaći samo neka imena diplomanata VIŠT-a: Avdić Ćamil, Buljina Halid, Busuladžić Mustafa, Hadžić Kasim, Handžić Adem, Hasandedić Hivzija, Mašić Kasim, Merzić Mehmed, Mujezinović Duvnjak Mehmed, Mujić Muhamed, Šabanović Hazim, Škapur Hasan, Trebinjac Ibrahim, Traljić Mahmud...

15 Na VIŠT-u su, između ostalih, predavali: Mehmed-ef. Handžić, tefsir i usuli-fikh, Muhamed-ef. Tufo, hadis i šerijatsko bračno pravo, Ahmed-ef. Burek, akaid i hadis, Šaban-ef. Hodžić, vaz i ahlak, Mehmed Emin-ef. Dizdar i Besim-ef. Korkut, povijest islama, dr. Alija Silajdžić, šerijatsko pravo, dr. Hamdija Ćemerlić, enciklopedija prava, ustavno pravo i crkveno pravo, Mehmed Ali Ćerimović, vakufsko i nasljedno šerijatsko pravo, dr. Hazim Muftić, građansko pravo, dr. Šaćir-ef. Sikirić, arapski i perzijski jezik, Salih Safvet-ef. Bašić, turski jezik... (*Isto*, str. 154–158).

16 *Isto*, str. 148–153.

17 Između brojnih radova koji su o ovom našem poznatom alimu napisani, treba izdvojiti i preporučiti opsežnu publikaciju: Ahmed Kico, *Učenje i djelo Ahmeda Bureka*, ŠIP DD "Borac" Travnik, Travnik, 1998.

u Sarajevu, Učiteljskoj školi (Preparandiji), Šerijatskoj sudačkoj školi, Gazi Husrev-begovoj medresi, Alijji (Viša Gazi Husrev-begova medresa), a to iskustvo je u svojstvu profesora islamske dogmatike (akaida), od 1936. godine do 1945. godine, opečatio na Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi.

Kako vidimo, Ahmed-ef. Burek je predavao na najznačajnijim vjerskim i državnim ustanovama u Bosni i Hercegovini, i to skoro pola stoljeća, od 1905. godine, kada se vraća sa školovanja iz Istanbula, pa do pred kraj 1947. godine. Najduže je ostao u Gazi Husrev-begovoj medresi (1926–1947), u kojoj je, u ulozi prvog muderrisa, predavao sljedeće nauke: akaid, tefsir, fikh, usuli-fikh, ahlak, arapski jezik i hadis. Na ovoj ustanovi je blizu deset godina obavljao dužnost upravitelja, a na Alijji i dužnost rektora. Uz ovako zapaženu ulogu u medresi, veoma je dragocjeno njegovo uključivanje u rad Više islamske šerijatsko-teološke škole. Na ovoj ustanovi također predaje veći broj predmeta iz islamskog područja, kao što su: Akaid, Tefsir, Hadis, Ibadat i Ahlak.¹⁸

Treba istaći da je Ahmed-ef. Burek, pored posjedovanja širokih teoloških znanja, zahvaljujući svojoj enciklopedijskoj učestnosti, bio dobro upućen u poznavanje logike koju je predavao u Gazi Husrev-begovoj medresi, a s kojom je dolazio u doticaj i na Šerijatskoj sudačkoj školi.¹⁹ Izučavanje logike u našem tadašnjem obrazovnom sistemu nastavak je osmanske obrazovne tradicije koja se na tom polju razvijala pod utjecajem djela poznatih arapskih logičara.²⁰ Ahmed-ef. Burek je, uz konsultiranje drugih vrijednih djela, logiku predavao po udžbeniku *Isago-ga* od Esiruddina Mufeddal ibn Omera el-Ebherija (u. 1265. g.),

18 O slojevitim pedagoškim iskustvima Ahmeda-ef. Bureka više vidjeti u: Ahmed Kico, *navedeno djelo*, str. 23–36; Mahmud Traljić, *Istaknuti Bošnjaci*, El-Kalem, 1998, str. 30–34. Ovdje ćemo istaći da je prema navodima Jusufa Mulića, poznatog istraživača povijesti našeg obrazovanja, Ahmed Burek bio na VIŠT-u angažiran kao predavač akaida i drugih islamskih disciplina već od 1936. godine. (Jusuf Mulić, *navedeno djelo*, str. 154).

19 Ahmed Kico, *navedeno djelo*, str. 41.

20 Prof. Ahmed Burek je u svojoj biblioteci posjedovao djela sljedećih arapskih logičara na osnovu kojih je predavao logiku i kojima se služio u izučavanju i predavanju islamskih nauka, posebno akaida: Esiruddin Mufeddal ibn Omer el-Ebheri (u. 1265. g.), Nasiruddin et-Tusi (u. 1274. g.) i Nedžmuddin el-Kazvini el-Katibi (u. 1274. g.). (Isto, 37–40).

a koji je u osmanskom periodu predstavljao osnovnu školsku literaturu iz ove nauke.²¹

Logika je na našim obrazovnim ustanovama izučavana kao posebna naučna disciplina, međutim, u prvi plan je isticana njezina metodologija s ciljem da se pokaže kako ona prethodi svim ostalim naukama, a naročito “spekulativnim i teološkim”. Upravo je Ahmed-ef. Burek svojim dobrim poznavanjem logike, ali i arapskog jezika, uspješno pripremao učenike i studente za što bolje razumijevanje i izučavanje islamskih disciplina, napose akaida. S tim u vezi, on je na Gazi Husrev-begovoj medresi i Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi, akaid (islamsku dogmatiku, odnosno spekulativnu teologiju i apologetiku) predavao nakon što bi prevodio i tumačio djelo *Šerhu hidajeti-l-hikme lil-Ebheri*.

Djelo *Hidajetu-l-hikme* od Esiruddina Mufeddal ibn Omera el-Ebherija obuhvata širi spektar tema iz logike (*el-mentik*), kozmologije (*et-tabī'a*) i teologije (*el-ilahijjat*). Komentar po kojem se ovo djelo kod nas izučavalo napisao je Kadi Mir Husein ibn Mu'inuddin el-Mibedi (u. 1505. g.).²²

Uvidom u sadržaj, kod nas u to vrijeme dosta prisutne, Ebherijeve teološko-filozofske studije *Hidajetu-l-hikme* itekako je moguće prepoznati utjecaje iz filozofije i logike na razumijevanje i obradu dominantno teoloških pitanja. Kao ilustracija može nam poslužiti i samo navođenje naslova kojima se određuju pojedine akaidске teme.²³

21 U svojim predavanjima i objašnjenjima logike, on se koristio i drugim komentarijima, kao što su *Kafijin Kompendium* od Hasana Kafije Pruščaka i El-Fenarijev *Miftahu-l-funun*. Ovdje treba posebno ukazati na bošnjačkog logičara Mustafu Ejubovića-Šejh Juju (u. 1707. g.) i njegov *Komentar Isagoge* na arapskom jeziku, koji je Ahmed Burek u svojim predavanjima konsultirao. (Više vidjeti u: Amir Ljubović, *Logička djela Bošnjaka na arapskom jeziku*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1996, str. 36–39).

22 Mahmud Traljić, “Alijja – viši stupanj Gazi Husrev-begove medrese”, *Glasnik VIS-a*, br. 3, Sarajevo, 1978, str. 259.

23 U prvom dijelu teksta koji se u ovom djelu bavi teološkim razmatranjima poglavlje *O podjeli postojećih bića* obuhvata i sljedeće naslove: *O općem i pojedinačnom*, *O jednom i mnoštvu*, *O prethodnom i potonjem*, *O vječnom i stvorenom*, *O moći i djelu*, *O uzroku i posljedici*, *O Biti i akcidenciji*. Drugo poglavlje *Znanje o Tvorcu i Njegovim svojstvima* sadrži i ove tematske cjeline: *O Nužnobivajućem po Sebi*, *O postojanju Nužnobivajućeg po Svojoj biti (suštini)*, *O postojanju jednog Nužnobivajućeg po Sebi*, *Nužnobivajući je Nužnobivajući u svakom pogledu*, *Nužnobivajućem se ne pripisuju moguće stvari u njegovom postojanju*, *Nužnobivajući po Sebi je Onaj Koji zna po Sebi*, *Nužnobivajući je Onaj Koji poznaje*

Uzimajući u obzir ranije navedene napomene, treba istaći da se Ahmed-ef. Burek u interpretacijama tradicionalnih islamskih znanja, naročito u okvirima nauke akaida, izdašno koristio racionalnim dokazima, što je bitna karakteristika davno uspostavljene ilmulkelamske (apologetske) metode. S tim u vezi, on je itekako uzimao u obzir posvemašnju autoritativnost nauke i filozofije tog vremena, što se očituje u njegovom nastojanju da, kad god je to moguće, afirmira islamska učenja pomoću dokaza do kojih može dosegnuti ljudski razum.²⁴

Pored spomenutih djela iz akaida, profesor Ahmed Burek se u svojim predavanjima oslanjao i na djela naših autora, od kojih izdajamo Hasana Kafiju Pruščaka (u. 1615. g.) i poznatu akadisku studiju *Rajske bašče o načelima vjerovanja*. I u ovom djelu su, pored tradicionalnih, jasno izloženi i racionalni dokazi o postulatima islamskog vjerovanja (akaid) što je dodatno moglo privlačiti pažnju profesora Bureka.

Posebno je važno ukazati da je Ahmed-ef. Burek ovu nauku predavao držeći se i najpoznatijih klasičnih akaidskih djela, među kojima ističemo *'Akaidun-neseфи*. Kao jedno od najpoznatijih maturidijskih akaidskih djela, ovo djelo Ebu Hafsa en-Neseфија (u. 1142. g.) dugo je izučavano u obrazovnim zavodima Osmanske imperije. Poznato je da se *'Akaidun-neseфи*, zajedno s njegovim najpoznatijim komentarom od Sa'dud-dina et-Teftazaniја (u. 1390. g.), u medresama i na fakultetima u Bosni i Hercegovini izučavao još od šesnaestog stoljeća.

Zaključak

Kad god se sumiraju pogledi na stanje vjerskog obrazovanja kod bosanskohercegovačkih muslimana u prvoj polovini dvadesetog stoljeća, neizostavno ustvrdimo da se ono odvijalo u

univerzalije, Nužnobivajući po Sebi poznaje promjenljive partikularije. U trećem poglavlju koje nosi naslov *Meleki*, data su objašnjenja o umu (inteligenciji), zatim o dokazima postojanja mnoštva (inteligencija), te o načinu uspostavljanja veze između inteligencija i Stvoritelja. (Esiruddin Mufeddal ibn Umer El-Ebheri, *Hidajetul-hikmeti*, Mektebetu-l-bušra, Karači, Pakistan, 2011).

24 Ahmed Kico, *navedeno djelo*, str. 64–68.

složenim novonastalim društveno-povijesnim okolnostima na koje su se Bošnjaci teško navikavali, a pred kojima se istovremeno nisu mogli, niti smjeli povlačiti.

Iako je put prilagođavanja novoj društvenoj realnosti bio veoma težak, Bošnjaci su ulagali vidan napor da se što bezbolnije premosti sistemsko-školski i kulturno-obrazovni jaz između dvije, skoro po svemu različite, epohe, osmanske i austrougarske. I u takvim okolnostima, bošnjačka ulema je, u cjelini gledano, sa značajnim stepenom odgovornosti pristupala institucionalnom vjerskom obrazovanju, pri tome imajući u vidu da će od njegovog kvaliteta u najvećoj mjeri zavisiti očuvanje bošnjačkog vjerskog, kulturnog i nacionalnog identiteta. Posebno je vođeno računa o dobrom poznavanju osnova vjerovanja (akaid) i ispravnog razumijevanja islamskog doktrinarnog učenja. S tim u vezi, znanja iz ove temeljne islamske nauke su u cjelokupnom tadašnjem sistemu vjerskog obrazovanja, prenošena u skladu s ehlisunetskim hanefijsko-maturidijskim akaidskim učenjem, stoljećima već prisutnim u Bosni i Hercegovini.

U ovom radu smo natojali što konciznije sagledati kako su naše prve visoke obrazovne institucije Šerijatska sudačka škola i Viša islamska šerijatsko-teološka škola u Sarajevu duže od pola stoljeća ispunjavale važnu zadaću obrazovanja stručnog kadra za potrebe Islamske zajednice, ali na planu modernog razvijanja i ukorjenjivanja islamske misli kod bosanskih muslimana. Analizirajući planove, programe i pojedine udžbenike na osnovu kojih su na ovim obrazovnim ustanovama izučavane islamske nauke, utvrdili smo da je sve vrijeme njihovog djelovanja značajno mjesto pripadalo akaidu kao temeljnoj islamskoj tradicionalnoj nauci.

Pored ostalih uglednih alima i profesora, prezentirali smo nešto širi prikaz učenja Ahmed-ef. Bureka smatrajući da je ovaj učenjak dao iznimno veliki doprinos izučavanju akaida u sistemu našeg vjerskog obrazovanja u prvoj polovini dvadesetog stoljeća, posebno na tadašnjim najvišim islamskim obrazovnim ustanovama.

Iako su konkretne stručne i kadrovske potrebe za ovakvim ustanovama bile dominantnije, one su ipak u značajnoj mjeri ispunile zadaću razvijanja i afirmiranja islamskih “šerijatsko-teoloških” nauka tog vremena.

Imajući sve navedeno na umu, nedvojbeno se može zaključiti da je izučavanje ove fundamentalne islamske nauke na šerijatskoj sudačkoj školi i Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi značajno utjecalo na razvoj i oblikovanje akaidskog učenja u prvoj polovini dvadesetog stoljeća, a time i ukupne islamsko-teološke misli koja se do danas razvijala u Bosni i Hercegovini.

Literatura

- El-Ebheri, Esiruddin Mufeddal ibn Umer, *Hidajetul-hikmeti*, Mektebetu-l-bušra, Karači, Pakistan, 2011.
- Hadžić, Kasim, “Šerijatska sudačka škola (Mektebi-nuvvab) u Sarajevu”, Sarajevo, *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva Islamske zajednice u SFRJ*, XXXIX/1976, br. 4.
- Hodžić, Dževad, “Od Mektebi-nuvvaba do Fakulteta islamskih nauka”, *Zbornik radova – islamska tradicija Bošnjaka: izvori, razvoj i institucije, perspektive*, Rijaset Islamske zajednice, Sarajevo, 2008.
- Karčić, Fikret, *Bošnjaci i izazovi modernosti (kasni osmanski i habsburški period)*, El-Kalem, Sarajevo, 2004.
- Kico, Ahmed, *Učenje i djelo Ahmeda Bureka*, ŠIP DD “Borac” Travnik, Travnik, 1998.
- Ljubović, Amir, *Logička djela Bošnjaka na arapskom jeziku*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1996.
- M. E. D., “Nedžib-ef. Smailbegović”, *Narodna uzdanica*, Kalendar za 1940.
- Mehmedović, Ahmed, *Leksikon bošnjačke uleme*, Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, Sarajevo, 2018.
- Muftić, Hazim, “Šerijatska sudačka škola”, *Narodna uzdanica*, Sarajevo, XIII/1945.
- Nakičević, Omer, *Historijski razvoj Fakulteta islamskih nauka (1887–1998)*, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, Sarajevo, 1998.
- Spaho, Fehim, “Šerijatska sudačka škola”, *Narodna uzdanica*, Kalendar za 1934. godinu, 2, Sarajevo, 1933.
- Traljić, Mahmud, “Alijja – viši stupanj Gazi Husrev-begove medrese”, *Glasnik VIS-a*, br. 3, Sarajevo, 1978.
- Traljić, Mahmud, *Istaknuti Bošnjaci*, El-Kalem, 1998.

